

"En synnerligen ogynnsam företeelse"

En longitudinell studie av utomäktenskapliga barn
födda år 1875–1882 inom Ölands södra mot

Evelina Berggren

Idag föds majoriteten av barn i Sverige utanför äktenskap. Detta faktum är det få som tänker närmare på. Ändå är den neutrala inställningen till huruvida barn föds inom eller utom ett äktenskap en modern företeelse som tagit lång tid att uppnå. Redan Gustav III insåg det ohållbara i jakten på utomäktenskapliga relationer och barnen därav, men trots det liberala barnamordsplakatet år 1778 tog det exempelvis ända fram till 1970 för utomäktenskapligt födda barn att få samma arvsrätt från båda föräldrarna som inomäktenskapligt födda.¹ Perioden däremellan rymmer en juridisk utveckling som förmildrade omständigheterna för föräldrarna, särskilt fäderna, men länge på bekostnad av barnens rättigheter. På grund av barnamordsplakatet minskade antalet utredda faderskap kraftigt i början på 1800-talet. Samtidigt flerdubblades andelen barn födda utom äktenskap till en topp på elva procent i slutet av århundradet.² Denna motsägelsefulla kombination av tysta mödrar, anonyma fäder och handlingssvaga myndigheter som barn under 1800-talets sista årtionden föddes med fick snart konsekvenser. Bristen på jämlika rättigheter och ansvarstagande för utomäktenskapligt födda barn försämrade deras livsförutsättningar, vilket spred oro inför framtiden bland politiker och myndigheter. År 1900 lade dåvarande riksdagsledamoten Karl Staaff (liberal) fram en motion om lika arvsrätt för utomäktenskapligt födda barn i syftet att "förekomma och häva allt oskyldigt lidande".³ Statistiska centralbyrån fick kort därefter i uppgift att utreda de utomäktenskapligt födda barnen. Utredningens första rapport inleds i obestridda termer: "Att de utomäktenskapliga födslarna ur social synpunkt äro att betrakta såsom en synnerligen ogynnsam företeelse, därom råder knappast mer än en mening". Sammantaget beskrevs i rapporten att undermåliga förutsättningar och bristande uppfostran höll på att skapa en

1 SFS 1958:637 Ärvdabalk, Övergångsbestämmelse 1969:621.

2 Marie Lindstedt Cronberg, "Fader okänd. Statsmaktens syn på oäkta barn", *Populär historia* 1997:5; Statistiska centralbyrån (SCB), *Historisk statistik för Sverige. Del 1. Befolkning 1720–1967*, Stockholm 1969, s. 91.

3 Motion i Andra Kammaren nr 110, 1900, s. 12.

växande grupp med potential att bli en moralisk fara för hela samhället.⁴ Så sent som 1975 beskrevs den juridiska situationen för utomäktenskapligt födda barn på 1800-talet i en motion till riksdagen som "skoningslöst diskriminerande".⁵

Trots flera decenniers debatt och konsensus om de utomäktenskapligt födda barnens lidande och missgynnande förutsättningar definierades inte *hur* dessa individers levnadsbanor påverkades av att de fötts utom äktenskapet. Denna vita fläck i kunskapen om utomäktenskaplighet har fortsatt i i den moderna forskningen, som vanligen förbisett barnens livsberättelser och den tillbakagång i rättigheter de upplevde under 1800-talet. Syftet med denna artikel är därför att undersöka hur det påverkade en individs levnadsbana att födas "oäkta". Detta görs genom en studie av inom- och utomäktenskapliga barn födda inom socknarna på södra Öland under perioden 1875 till 1882.

Tidigare forskning: mödrar, men inga barn

Utomäktenskaplighet och dess omständigheter har studerats ur flera perspektiv både nationellt och internationellt under de senaste 40 åren. Näst intill samtliga studier har lagt fokus på kvinnan/modern. Två av de senaste exemplen är historikerna Robert Eckeryds och Helena Hagelins studier.⁶ Eckeryds studie undersöker villkoren för ogifta mödrar i Ångermanland mellan år 1860 och 1940. Även Hagelin lägger fokus på kvinnors villkor i sin undersökning om barnamord i Älvsborgs län mellan år 1700 och 1840. Deras forskningsuppgift sällar sig till en tradition av att följa mödrarna som etablerades redan på 1990-talet av bland andra historikerna Sigrid Håkansson, Marie Lindstedt Cronberg och Iréne Artæus.⁷ I denna typ av studier märks barnen främst i analyser av spädbarnsdödligheten. Eckeryd fann till exempel att spädbarnsdödligheten under perioden 1860 till 1882 låg på 15 till 23 procent bland de utomäktenskapligt födda.⁸ Jämförelsevis var den nationella statistiken över spädbarnsdödligheten under perioden 1881–1885 10,7

4 SCB, *Utom äktenskapet födda barn. Del 1*, Stockholm 1914, s. 3.

5 Motion 1975:201 Angående vårdsnaden av barn utom äktenskapet.

6 Robert Eckeryd, *Acceptans eller utstötning. Ogifta mödrar i Ångermanland 1860–1940*, Umeå 2017; Helena Hagelin, *Kvinnovärldar och barnamord. Makt, ansvar och gemenskap i rättsprotokoll ca 1700–1840*, Göteborg 2010.

7 Sigrid Håkansson, "då skall han taga henne till äkta". Oäkta födslar, äktenskapsmarknad och giftermålssystem i Östsvrige och Västsvrige 1750–1850, Stockholm 1999; Marie Lindstedt Cronberg, *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880*, Lund 1997; Iréne Artæus, *Kvinnorna som blev över. Ensamstående stadskvinnor under 1800-talets första hälft. Fallet Västerås*, Uppsala 1992.

8 Eckeryd 2017, s. 158.

procent för inom äktenskapet födda och 19,1 för utom äktenskapet födda.⁹ Fler studier har konstaterat ett förhållande av överdödlighet under spädbarnsåren, men förklaringarna till denna skillnad skiftar.¹⁰ Eckeryd menar att överdödligheten är av intresse eftersom den är en indikation på ekonomisk och social marginalisering.¹¹ Även historikerna Anders Brändström, Sören Edvinsson och John Rogers betraktar överdödlighet som ett mått på stigmatiseringen av barnet och modern. Överdödligheten bör i detta perspektiv ha varit högre i områden med färre antal utomäktenskapliga födslar.¹² I sin rapport från 1914 framhöll däremot SCB som förklaring till överdödligheten i spädbarnsåren att de utomäktenskapligt födda barnen vanligen tillhörde lägre samhällsskikt där osanitära förhållanden och bristande vård rådde.¹³ Dödligheten i högre åldrar är däremot ostuderad och bland andra Eckeryd menar att det finns behov av att mer ingående studera denna.¹⁴

Även internationellt har forskningen rörande utomäktenskaplighet centrerats på föräldrarna eller, på sin höjd, spädbarnsdödligheten. Historikern Loraine Chappuis utförde en studie på föräldrarnas strategier inför rättsstaten i Genève.¹⁵ Den brittiske historikern Lionel Rose har genomfört en större studie av spädbarnsdödlighet i 1800-talets Storbritannien där han fann en dubbelt så hög spädbarnsdödlighet hos de utomäktenskapliga barnen. Rose berörde dock, likt de svenska studierna, inte livet efter spädbarnsåren.¹⁶ De franska historikerna Guy Brunet och Jean-Luc Pinol inkluderade inte alls barnen i deras undersökning av ensamma mödrars levnadsbanor i Lyon i

9 SCB 1969, s. 115.

10 Se t.ex. Anders Brändström, *"De kärlekslösa mödrarna". Spädbarnsdödligheten i Sverige under 1800-talet med särskild hänsyn till Nedertorneå*, Umeå 1984; Anders Brändström, Sören Edvinsson & John Rogers, "Illegitimacy, Infant Feeding Practices and Infant Survival in Sweden, 1750–1950. A Regional Analysis", *Hygiea Internationalis* 2002, s. 39; Magdalena Bengtsson och Per Bolin Hort gjorde undersökningar i stadsmiljö (se Magdalena Bengtsson, *Det hotade barnet*, Linköping 1996; Per Bolin Hort, *En tråkig historia. Ogifta mödrar, deras barn och fattigvården i Simrishamn, 1870–1917*, Motala 1998). Bengtsson fann för Linköping 1870–1875 att av de utomäktenskapligt födda barnen dog 24,2 procent medan samma siffra för de inomäktenskapliga var 15,7, se s. 158. Bolin Hort fann en dödlighet på 13,7 procent hos utomäktenskapligt födda och 6,8 hos den inomäktenskapliga gruppen, se s. 80.

11 Eckeryd 2017, s. 10.

12 Brändström, Edvinsson & Rogers 2002, s. 33.

13 SCB 1914, s. 59.

14 SCB 1914, s. 55, Tabell T.

15 Loraine Chappuis, "Unwed Mothers and Their Illegitimate Children in 18-century Geneva", *The History of the Family* 2021:1.

16 Lionel Rose, *The Massacre of the Innocents. Infanticide in Britain 1800–1939*, Oxon 2016, s. 23.

slutet av 1800-talet. Forskarna noterade dock avsaknaden av longitudinella perspektiv i den internationella forskningen om utomäktenskaplighet.¹⁷

Studier av spädbarnsdödligheten och möjligen de tidigaste barndoms-åren är som sagt så långt som både svensk och internationell forskning har kommit i att undersöka utomäktenskapligt födda barns liv. Två undantag finns delvis hos de nämnda SCB-rapporterna, men även hos Per Bolin Hort i boken *En tråkig historia*. Bolin Hort baserade sin undersökning på 1870-talets Simrishamn där han vid sidan av sin huvudsakliga studie om mödrarna följde upp 198 barn från födseln till cirka 15 års ålder. Förutom en betydande överdödlighet jämfört med de inomäktenskapliga barnen både under spädbarnsåldern och barndomen fann han att majoriteten av barnen växte upp med modern som senare vanligen gifte sig med en annan man än fadern till barnet. Studien är dock förlagd till en arbetargrupp i stadsmiljö och Bolin Hort noterade själv att förutsättningarna i städerna, även mindre städer, var annorlunda än på landsbygden, vilket gör jämförelser svåra.¹⁸ Städer har också varit välrepresenterade i den befintliga forskningen. Merparten av tidigare forskning på till exempel familjemönster har gjorts på material från städer som Stockholm, Norrköping och Västerås.¹⁹ Livet för barnen på landsbygden, undantaget studierna av spädbarnsdödligheten, har i stort förblivit ostuderat. Detta trots att cirka 70 procent av de utomäktenskapliga barnen födda i slutet på 1800-talet föddes utanför städerna.²⁰ Undantaget är SBC:s specialstudie från 1916 om de utomäktenskapligt födda barnens livsvillkor.²¹ Studien omfattade alla utomäktenskapliga barn födda 1889, men begränsades till barnens ungdomsår med ett bortfall på 26 procent. Rapporten var ett ambitiöst grepp för att nå kunskap om de långsiktiga konsekvenserna av att födas utomäktenskapligt, men sedan dess har frågan varit i stort sett utforskad. Genom digitaliserade befolkningsarkiv som rotemansarkiv och kyrkoarkiv från hela Sverige tar denna studie upp frågan om de utomäktenskapligt födda barnens levnadsbanor genom observation av 438 individer födda på södra Öland. Med ett longitudinellt perspektiv bidrar studien till bilden av hur levnadsbanor för utomäktenskapligt födda barn kunde gestalta sig och några svårigheter gruppen stötte på.

17 Guy Brunet & Jean-Luc Brinol, "Vulnerable and Unsteady. Life Histories and Changes of Residence of Unwed Mothers in Lyon at the End of the Nineteenth Century", *Continuity and Change* 2010:2.

18 Bolin Hort 1998, s. 79–89.

19 Se t.ex. Johanna Sköld, *Fosterbarnsindustri eller människokärlek. Barn, familjer och utackorderingsbyrå i Stockholm 1890–1925*, Stockholm 2006; Artaeus 1992; Monika Edgren, *Tradition och förändring*, Lund 1994.

20 SCB 1914, s. 88.

21 SCB, *Utom äktenskapet födda barn. Del II*, Stockholm 1916, s. 7.

Studiens ramar

Denna studie är en longitudinell undersökning som baserar sig på området Ölands södra mot, ett geografiskt område om 18 församlingar, och omfattar 574 individer födda under perioden 1875–1882.²² Av dessa föddes 279 utomäktenskapligt. Området valdes ut för sin landsbygdsprägel och utpekade strama kultur runt utomäktenskaplighet. Kalmar län och specifikt Öland exemplifierades redan 1914 av SCB för sina jämförelsevis extremt låga utomäktenskapliga födelsetal.²³ Övriga resultat från samma studie antyder att Öland var en av Sveriges mest konservativa områden när det kom till utomäktenskaplighet. Sett till tidigare hypoteser, att områden där utomäktenskapliga födelsetal var låga också var områden där stigmatiseringen låg grund till en högre dödlighet, borde denna region ha varit en av de platser i landet där de sociala villkoren för de utomäktenskapligt födda barnen var som svårast.²⁴

Den studerade tidsramen ligger i perioden mellan avkriminaliseringen av utomäktenskapliga förbindelser mellan ogifta 1864 och ”Lag om barn utom äktenskap” 1917. Det är en period känd för avsaknaden av fädernas namn i arkiven.²⁵ Barnamordsplakatet 1778, som bland annat förbjöd barnmorskor att efterfråga fädernas namn, bidrog till att antalet dokumenterade fäder minskade kraftigt.²⁶ Marie Lindstedt Cronberg har uppskattat att efter bara några decennier efter barnamordsplakatets införande saknade cirka 80 procent av de utomäktenskapligt födda barnen en dokumenterad far. I de fall domstolarna involverades utdömdes vanligen ett löpande barnuppfostringsbidrag fram tills barnets 15:e levnadsår. I majoriteten av fallen träffades dock som bäst privata överenskommelser vilka, enligt Lindstedt Cronberg, ofta var alldeles för små engångsbelopp.²⁷ Brottsreformen 1864 som avskaffade brottet lönskaläge, sexuella förbindelser mellan ogifta, förvärrade situationen. De faderskap som tidigare utretts av myndigheter inom detta brottmål skulle nu i stället fastställas i civilmål om barnuppfostringsbidraget, vilket var upp till modern att anmäla.²⁸ Situationen med de anonyma fäderna och den tyngre ekonomiska bördan på modern var en

22 Mot är en öländsk term för tingslagets jurisdiktion.

23 SCB 1914, s. 25.

24 Det har varit en utgångspunkt i tidigare studier att områden med låga utomäktenskapliga tal är områden där de sociala konsekvenserna för detsamma var allvarligare, se t.ex. Brändström, Edvinsson & Rogers 2002, s. 33; Eckeryd 2017, s. 10.

25 SCB 1914, s. 3; Elisabeth Reuterswärd, *Fader okänd. Handbok 2*, Solna 2016, s. 91; Eckeryd 2017, s. 4; Lindstedt Cronberg 1997.

26 Barnamordsplakatet 1778, punkt 5.

27 Lindstedt Cronberg 1997.

28 Reuterswärd 2016, s. 14, 91.

betydande faktor i debatten om de utomäktenskapligt födda barnens villkor. Lag om barn utom äktenskap år 1917 reglerade till slut förhållandena så att varje utomäktenskapligt barn fick en barnavårdsman vars uppgift var att se till barnets rättigheter. Dessutom började myndigheter återigen fastställa faderskap och den lagstadgade rätten till underhåll från båda föräldrarna.²⁹ Därmed justerades barnens försummade rättigheter till en reglerande, men en mot barnen mer hänsynsfull juridik. Dessa förbättringar gjordes med bakgrund i tusentals livsöden, av vilka några är observerade i denna studie.

Individerna i studien har först antecknats genom födelseböckerna och därefter följts i husförhör, församlingsböcker och rotemansarkiv genom registret Befolkningen i Sverige 1800–1947 (BiS) fram tills dödsfall, emigration eller sekretess inträtt.³⁰ Endast sex procent av de utomäktenskapligt födda individerna föll bort på grund av brister i materialet eller att de konstaterats försvunna i arkiven. För att kunna jämföra resultaten har även en randomiserad studie på inomäktenskapligt födda barn inom samma geografiska område och tidsperiod genomförts. Det rör 295 slumpmässigt utvalda individer.³¹ Endast fyra procent av denna grups individer föll bort på grund av brister i materialet eller för att de konstaterats försvunna i arkiven.³² Insamlingen baserades på ett antal på förhand bestämda indikatorer. Dessa var exempelvis födelsedata och dödsdatum, nationell förflyttning, emigration, giftermål, om de fick egna barn och om kvinnorna fick egna barn utom äktenskap. Även data om moderns ålder och sociala ställning vid barnets födelse följdes upp för att belysa barnens liv.

För att tolka resultaten användes en teoretisk modell byggd på *social stratifiering* och Pierre Bourdieus kapitalbegrepp. Social stratifiering är den process som placerar individer eller grupper inom ett samhälle på en social-hierarkisk stege.³³ Enligt sociologen Pitirim Sorokins definition avser stratifiering den ojämna fördelningen av "rättigheter och privilegier, skyldigheter och ansvar, sociala värden och umbäranden, social makt och

29 Hjalmar Westring, "Faderskap till barn utom äktenskap", *Sveriges Juridiska Tidning* 1917:1, s. 409. Eckeryd har också visat att antalet fastställda faderskap ökade dramatiskt efter lagen fastställdes år 1917, se Eckeryd 2017, s. 225.

30 För BiS se arkivdigital.se. Sekretesstiden för material bestående av personliga uppgifter är 70 år. Beroende på församlingsböckernas fördelning av årsintervall inträdde denna i ett intervall under sent 1930-tal till 1950-talet.

31 Individer i samtliga 18 socknar födda på datumen 5, 15 och 25 upptogs i studien.

32 För den utomäktenskapliga gruppen var konfidensgraden över 99 medan den för den inomäktenskapliga gruppen låg på 94 procent. Intervallet för de utomäktenskapligt födda barnen är precis under önskad konfidensgrad på 95 procent, men kompenseras med en felmarginal på sex procentenheter.

33 Rodolfo Stavenhagen, *De sociala klasserna i jordbrukssamhället*, Uddevalla 1970, s. 21.

inflytande bland medlemmarna i ett samhälle”.³⁴ Teorin söker de indikatorer som ger en individ dennes sociala status och som därmed är upphov till social skillnad. Ett vanligt exempel på indikator är klass.³⁵ Däremot förklarar social stratifiering inte placering eller förflyttningar. Därför används Bourdieus begrepp om ekonomiskt, symboliskt och socialt kapital som komplement för att klargöra individens placering inom ett visst stratum. Bourdieu framhåller att varje val vi gör är uttryck för vår klassbetingelse och genom kapitalen visas individens vägar som leder till en viss social ställning.³⁶ Symboliskt kapital är det som erkännes en individ av utomstående, till exempel en viss aktning.³⁷ Ekonomiskt kapital är reella resurser som eventuell förmögenhet. Socialt kapital är nätverk av personkontakter som släktrationer och barndomsvänner.³⁸ Bourdieu menar att samtliga kapital har en nära koppling till familjen eftersom familjer tenderar att ackumulera, bevara och reproducera kapital.³⁹ Även om Bourdieu själv utvecklade dessa teorier om de övre klasserna är detta påstående i högsta grad relevant i studier av 1800-talets Sverige där den patriarkala familjestrukturen reproducerade till exempel familjefaderns yrkestitel som social definition för samtliga familjemedlemmar.

Tillsammans bildar social stratifiering och kapital i olika former en tolkningsram för att observera individerna och grupperns social-hierarkiska placering och de förutsättningar som påverkar deras sociala position. Den sociala positionen, individens klass, definieras praktiskt genom begreppen ”besutten” och ”obesutten”. Begreppen fungerar som kategoriseringar av förmögenhet där den förstnämnda är den som försörjde sig på sin egen dom och/eller hade ett titulerat yrke som gav individen en högre position i samhället, exempelvis hemmansägare, fabrikör eller ingenjör. Begreppet obesutten syftar på de som inte ägde marken de brukade, hade arbetaryrken eller var beroende av andra för sin bostad och/eller försörjning, exempelvis hantverkare, arbetare, inhyses, fattighjon och undantagsfolk. Runt sekelskiftet 1900 förekom i källorna ”de lägre klasserna”, vilket här är synonymt med obesuttna. Termen ”klass” används som samhällsklass i empirisk bemärkelse. Individer som var inneboende under ett familjeöverhuvud,

34 Robert Erikson, ”Om stratifieringsteorier”, i *Det differentierade samhället*, Carl-Gunnar Janson (red.), Oskarshamn 1969, s. 119.

35 Ordet klass syftar här till en grupp som genom ex. börd, grad av välstånd, bildning, förvärvsarbete ter sig som en enhet. Se *SAOB*, Klass, 2021.

36 Pierre Bourdieu, *Kultursociologiska texter*, Stockholm 1993, s. 305.

37 Donald Broady, *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, Stockholm 1997, s. 169–176.

38 Margaretha Järvinen, ”Pierre Bourdieu”, i *Klassisk och modern samhällsteori*, Heine Andersen & Lars Bo Kaspersen (red.), Lund 2003, s. 426; Broady 1997, s. 176–179.

39 Pierre Bourdieu, *Praktiskt förnuft*, Uddevalla 1999, s. 160.

exempelvis en förälder eller en make, och saknade egen titel definieras enligt den gruppering överhuvudet för hushållet hade.

De utomäktenskapligt födda barnen

Inom Ölands södra mot föddes 1875–1882 sammanlagt 3 724 barn. Av dessa antecknades 279, eller 7,5 procent, som "oäkta", det vill säga utomäktenskapligt födda.⁴⁰ Andelen matchade Kalmar läns genomsnitt, men var något lägre än rikssnittet 1876–1880 (9,96 procent) och rikssnittet för landsbygden 1871–1880 (8,53 procent).⁴¹ Nästintill alla de utomäktenskapligt födda barnen i studien (92 procent) föddes till en obesutten mor. De besuttna mödrarna (8 procent) var något färre än rikssnittet (11 procent).⁴²

Baserat på tidigare forskningsresultat var det väntat att majoriteten av de utomäktenskapligt födda barnen växte upp i den obesuttna klassen.⁴³ Att de utomäktenskapliga barnen i stort sett endast kom från samhällets lägre klasser var också något man i samtiden var mycket bekymrad över.⁴⁴ Han oroade sig dock inte främst för barnens skull utan för samhällets. Runt sekelskiftet landade diskussionerna gärna i värderande frågor om de, som man då benämnde, lägre klassernas bristande förmågor och moral. De utomäktenskapliga barnen inom denna klass ansågs utgöra en börda och fara för hela samhället.⁴⁵ Anonymitet för mödrarna var visserligen möjlig, men det kritiserades redan vid barnamordsplakatets instiftande att ekonomiska förutsättningar avgjorde om en moder kunde använda denna möjlighet.⁴⁶ Tillgänglig statistik visar att andelen mödrar som höll sig anonyma (5,78 procent 1901–1905) var begränsad.⁴⁷ Hur många mödrar som födde på annan ort och där lämnade bort barnet utan anonymitet finns ingen statistik på. De olika församlingarna bör emellertid ha hållit varandra informerade om

40 Beräkning från samtliga av motets 18 födelseböcker. Studiens material utgår med hjälp av namn och födelsedata från församlingarnas födelseböcker till uppföljningar av alla anteckningar i husförhör, församlingsböcker och rotmansarkiv för varje individ.

41 SCB 1969, s. 91; SCB 1914, s. 88.

42 SCB 1916, s. 41.

43 Se Håkansson 1999, s. 97–99; Bengtsson 1996, s. 232–233; Lindstedt Cronberg 1997, s. 186, 192; Bolin Hort 1998, s. 33; SCB 1914, s. 3. Eckeryd 2017 fann att 30–46 procent av mödrarna på 1860-talet kom från bondefamiljer, s. 144. Han noterar dock att förutsättningar för bonddöttrar i södra och norra Sverige var olika, liksom skilda traditioner som nattfrieriet i norra Sverige kan ha spelat in, se s. 146.

44 Se t.ex. Staaff 1900, s. 12; SCB 1914, s. 3; Ellen Wester, "Petition angående försörjningsplikt och ogifta mödrars och deras barns rättsliga ställning", *Dagny. Tidning för svenska kvinnorörelsen* 1911-02-02, s. 52.

45 SCB 1914, s. 3.

46 Hagelin 2010, s. 14.

47 SCB 1916, s. 86.

barn födda till en i annan församling skriven. Tidigare studier har i stället angett att den obesuttna klassens dominans bland de utomäktenskapliga födslarna beror på att kvinnor från den besuttna klassen kan ha haft större incitament att av ekonomiska och sociala skäl undvika en utomäktenskaplig graviditet.⁴⁸ Lindstedt Cronberg menar att behovet av ett äktenskap för att vinna ett hem och försörjning var lika stort hos både de besuttna och obesuttna kvinnorna, men att olika taktiker kan ha rått. Medan de besuttna kvinnorna var del i giftomannainstitutet där överföring av arv var på fråga är det hennes hypotes att obesuttna kvinnor kan ha haft som taktik att inleda föräktenskapliga sexuella relationer i förhoppningen om att mannen skulle gifta sig med henne.⁴⁹ Hennes empiri visar dock att även om 59 procent av de obesuttna kvinnorna som gifte sig 1870–1879 var gravida, var också 33 procent av deras besuttna gelikar i samma sits vid vigseln.⁵⁰ Vad detta resultat antyder är att föräktenskapliga sexuella relationer visserligen verkar ha varit vanligare bland kvinnor i den obesuttna klassen än i den besuttna, men inte obefintlig i den senare. Däremot är det onekligen så att de utomäktenskapligt födda barnen i de allra flesta fall hade sitt ursprung i den obesuttna klassen.

Två tredjedelar av barnen i studien (65 procent) uppfostrades av endast sin mor. I överensstämmelse med Håkanssons, Bengtssons och Bolin Horts slutsatser förblev mödrarna i denna studie för det mesta den enda biologiska föräldern till barnet som var känd vid namn.⁵¹ Ungefär en femtedel (21 procent) fick en styvfar, vilket matchade SCB:s resultat för utomäktenskapliga barn på landsbygden där 21,6 procent erhöll en styvfar.⁵² Samtidigt lyste de biologiska fäderna med sin frånvaro. Enbart 7 procent av barnen legitimerades efter födseln, vilket betydde att föräldrarna gifte sig efter barnets födelse och fadern erkände barnet som sitt, och uppfostrades därefter av båda sina föräldrar. I jämförelse med SCB:s rikssnitt för utomäktenskapliga barn födda 1889 på 24,1 procent och Kalmar läns landsbygdssnitt på 12,5 procent för antal legitimerade utomäktenskapliga barn på landsbygden var 7 procent en låg siffra. Den stämde bättre överens med Gotlands landsbygd på 8 procent.⁵³ Bakgrunden till att fäderna på öarna var mindre benägna till att erkänna ett utomäktenskapligt fött barn än i rikets helhet är oklart, men

48 Lindstedt Cronberg 1997, s. 186; Eckeryd 2017, s. 277. Denna förklaring förhåller sig till SCB:s värdering av utomäktenskaplighet som en måttstock på klassernas moral (se SCB 1914, s. 4).

49 Lindstedt Cronberg 1997, s. 186, 192.

50 Lindstedt Cronberg 1997, s. 196–197.

51 Håkansson 1999, s. 97–99; Bengtsson 1996, s. 232–233; Bolin Hort 1998, s. 79–89.

52 SCB 1916, s. 31.

53 SCB 1914, s. 14–15; SCB 1916, s. 15.

kan ha att göra med en hårdare stigmatisering i dessa områden. Oavsett är fädernas högre frånvaro något som kan antas ha haft en negativ inverkan på barnens liv. Faderns deltagande i uppväxten ansågs av SCB redan 1916 ha en positiv effekt på barnens levnadsbanor.⁵⁴ Deras frånvaro borde, enligt den hypotesen, ha haft en negativ effekt.

Den förutsättning som redan studerats hos de utomäktenskapliga barnen och redovisats ovan är spädbarnsdödligheten. Denna studie har gått längre och har observerat dödligheten ända fram till och med 45 års ålder. Efter första året gjordes nedslag i åldrarna 15, 30 och 45 för att observera hur många av individerna som fortfarande var i livet.

Tabell 1. Antal och andel av gruppen utomäktenskapligt födda som levde vid varje ålderskontroll (N=229)

Levde vid... 1 år	... 15 år	... 30 år	... 45 år
189	150	128	101
82,5%	65,5%	56%	44%

Källa: Samtliga födelseböcker för socknarna: Algutsrum C:6 (1875–1895), Glömminge C:5 (1875–1895), Gräsgård C:5 (1861–1892), Gårdby C:5 (1861–1894), Hulterstad C:6 (1861–1881), Hulterstad C:7 (1882–1894), Kastlösa C:7 (1861–1886), Norra Möckleby C:5 (1861–1885), Södra Möckleby C:5 (1875–1894), Mörbylånga C:3 (1860–1893), Resmo C:6 (1860–1894), Runsten C:4 (1861–1880), Runsten C:5 (1881–1894), Segerstad C:4 (1861–1894), Smedby C:5 (1861–1894), Stenåsa C:3 (1861–1881), Stenåsa C:4 (1882–1894), Torslunda C:6 (1861–1895), Ventlinge C:1 (1861–1894), Vickeby C:6 (1861–1893), Ås C:3 (1861–1894). Individerna har sedan följts upp baserat på dessa data genom BiS. Gruppen inkluderar endast individer följda till dödsdatum eller sekretess. Försvunna och ej återvända emigranter exkluderas.

Tabell 1 visar att 82,5 procent av barnen fortfarande levde efter första året vilket ger en spädbarnsdödlighet på 17,5 procent, en siffra högre än SCB:s rikssnitt för en dödlighet av samtligt födda barn på 11 procent under 1880-talet, men närmare rikssnittet för spädbarnsdödligheten bland utomäktenskapligt födda barn på 19,1 procent.⁵⁵ Under barndomen, mellan år 1 och 15, avled en liknande andel individer. Dödligheten trappade sedan av under vuxenåren mellan år 15 och 45 ner till cirka 9,5–12 procent av populationen under de två kontrollerade intervallen. En kontroll på kön visade att dödstalen var lika för män och kvinnor, med undantag för ålderskontrollen på 15 till 30 år där männen tappade något fler än kvinnorna. Det mest anmärkningsvärda resultatet ovan är att dödligheten var lika stor under barndoms- som spädbarnsåren.

Av de totalt 279 individerna utvandrade 75 (28 procent). Det är en siffra

54 SCB 1916, s. 13.

55 SCB 1914, s. 55, 69.

många gånger högre än SCB:s redovisning på 5,8 procent av populationen.⁵⁶ Även om SCB:s specialstudie endast följde barnen till 21 års ålder är den låga andelen utvandrade talande eftersom denna studie visar att emigration i huvudsak skedde i unga år. Av de 75 emigranterna i studien utvandrade 57 av individerna innan de fyllt 22. Med tanke på tidigare forskningsresultat om just den öländska utvandringen var den höga andelen utvandrade individer väntad.⁵⁷ Margot Höjfors Hong's studie visar att Öland 1901–1910 hade den högsta utvandringsgraden i landet. Av denna var majoriteten unga och ogifta personer.⁵⁸

Observation av familjebildning visade att av de individer som kunde följas efter 21 års ålder gifte sig 56 procent och 52 procent fick egna barn.⁵⁹ Några intresseväckande olikheter uppkom mellan män och kvinnor då kvinnorna gifte sig och fick egna barn i högre grad än männen.

Tabell 2. Familjebildning: andel gifta och med egna barn med underdelning på kön

Grupp	Andel gifta	Andel med egna barn
Utomäktenskapligt födda (N=140)	56 % (78)	52 % (73)
<i>Utomäktenskapligt födda kvinnor (N=66)</i>	<i>62 % (41)</i>	<i>61 % (40)</i>
<i>Utomäktenskapligt födda män (N=74)</i>	<i>50 % (37)</i>	<i>45 % (33)</i>

Källa: Se tabell 1.

62 procent av kvinnorna och 50 av männen gifte sig. Vad gällde familjebildning antecknades 61 procent av kvinnorna och 45 av männen med egna barn. En förklaring till skillnaden är att 30 procent av kvinnorna fick egna utomäktenskapliga barn. Resultatet kan framstå som överdimensionerat, men stämmer överens med SCB:s resultat från 1916.⁶⁰ En undersökning av specifikt dessa kvinnor visade dessutom att majoriteten gifte sig efter

⁵⁶ SCB 1916, s. 77.

⁵⁷ Se Margareta Höjfors Hong, *Ölänningar över haven. Utvandring från Öland 1840–1930. Bakgrund, förlopp och effekter*, Uppsala 1986, s. 77, 114–115. Räknat på medelbefolkningen hade Öland 1901–1910 en andel på 13,6 procent utvandrade (s. 77). Höjfors Hong fann även att under denna period utvandrade en majoritet män (57–59 procent). Differensen kan förklaras av att studien endast följde flyttningsböckerna och därav individer som anmält utflytt och som utvandrade direkt från Öland. Se även Helge Nelson, *Emigrationsutredningens bygdeundersökningar. Öland*, Stockholm 1909, s. 36.

⁵⁸ Höjfors Hong 1986, s. 77, 113–115.

⁵⁹ Studien utgår från en vuxenålder för båda köns myndighetsålder på 21 år. År 1884 sänktes ogifta kvinnors myndighetsålder till densamma som män, 21 år (se Motion 1884:65). 21 års ålder var även lägsta giftasåldern för män, se SFS 1734:1 Giftermålsbalk, § 6.

⁶⁰ Enligt SCB:s studie hade utomäktenskapligt födda kvinnor en fördubblad risk att själva få utomäktenskapliga barn, se SCB 1916, s. 70.

barnets födelse, vilket förstås ökade antalet kvinnor som både gift sig och fått egna barn.

Redan av hittills redovisade resultat kan flera slutsatser dras om de utomäktenskapligt födda individernas levnadsbanor. Till att börja med har det framkommit att majoriteten av de utomäktenskapliga barnen, likt rikssnittet, föddes in i den obesuttna klassen och att de vanligen växte upp med endast modern. Ytterligare en femtedel av barnen fick så småningom en styvfar. Nästan ingen av barnens biologiska fäder, förutom den lilla andel (7 procent) som legitimerade barnet efter födseln, omnämns eller uppträdde i källmaterialet. Av de barn som kunde följas upp till dödsdatum eller sekretess konstaterades strax över hälften ha uppnått en ålder på över 30 år. Gruppen hade med andra ord en dödlighet på nästan varannan individ mellan födseln och 30 års ålder. Närapå en tredjedel av populationen emigrerade och majoriteten av dessa individer emigrerade före deras 22:a levnadsår. Kvinnorna gifte sig och fick egna barn i högre utsträckning än männen, vilket till viss del antagligen kan förklaras av att 30 procent av kvinnorna fick egna utomäktenskapliga barn.

Konsekvenser av att födas utomäktenskapligt

För att visa hur de utomäktenskapliga barnens levnadsbanor påverkades av deras status som "oäkta" räcker det inte med att observera dem isolerat. För att utröna de eventuella konsekvenserna av att födas utomäktenskapligt måste gruppen sättas in i en samhällelig kontext och jämföras med inomäktenskapligt födda, allra helst den grupp inomäktenskapliga barn som socialt sett stod dem närmast: de obesuttna. I analysen nedan används därför förutom kön också variabeln social klass för att undersöka skillnaderna mellan de två födelsegrupperna.

Den allmänna fördelningen

Inledningsvis kan konstateras att det fanns stor skillnad i social klass som de två födelsegrupperna föddes inom. Den obesuttna klassen var i jämförelsen med de inomäktenskapligt födda kraftigt överrepresenterad bland de utomäktenskapligt födda barnen. Den inomäktenskapligt födda referensgruppen var jämnt fördelad mellan obesutten och besutten klass medan 92 procent av de utomäktenskapligt födda kom från den obesuttna klassen. Resultatet antyder därmed att det på södra halvan av ön fanns en lika stor grupp obesuttna som besuttna bland föräldrarna, men att denna fördelning sattes ur spel när det kom till de utomäktenskapliga barnen. Som diskuterades ovan är det onekligen så att den obesuttna klassen dominerade

bland de utomäktenskapliga födslarna, men förklaringen är oklar. En teori till varför de obesuttna var överrepresenterade bland de utomäktenskapliga barnens mödrar har tidigare anförts till sociala förväntningar, men med tanke på stigmatiseringen av de utomäktenskapliga födslarna bör även kvinnor i den obesuttna klassen ha insett riskerna, särskilt i förhållande till sitt sociala kapital.⁶¹ Däremot är en ekonomisk faktor att ta i beaktande att besuttna mödrar hade det lättare på äktenskapsmarknaden. Det konstaterades till exempel av SCB redan 1916 att ju bättre ställt modern hade det socialt och ekonomiskt, desto större var chansen att hon gifte sig med barnets far.⁶² Ett sådant mönster antyds även i legitimeringarna i denna studie. Av totalt 19 legitimeringar stod de besuttna mödrarna ur den utomäktenskapliga klassen för fem av äktenskapen trots att totalt endast 19 av de 273 mödrarna räknades till denna klass. Med andra ord gifte sig 26 procent av de besuttna kvinnorna och 5,5 procent av mödrarna ur den obesuttna klassen med barnets far. Dessa slutsatser är visserligen endast baserade på en handfull fall, men är likväl intressanta.

Trots de biologiska fädernas frånvaro valde majoriteten av kvinnorna som blev skrivna med ett utomäktenskapligt barn att behålla barnet hos sig. Ovan redovisades att 65 procent av de utomäktenskapligt födda barnen enligt kyrkböckerna var skrivna med sin mor. I 21 procent av fallen kom en styvfar med i bilden. De utomäktenskapligt föddas familjesituation skilde sig föga oväntat mot de inomäktenskapligt födda av vilka 92 procent hade båda föräldrarna skrivna i samma hushåll under barndomsåren. Därefter var 6 procent av de inomäktenskapligt födda barnen skrivna med endast modern. Den tydligaste skillnaden mellan de utomäktenskapliga och de inomäktenskapliga barnens familjesituation var med andra ord avsaknaden av fäderna. Uppfostran av de utomäktenskapliga barnen föll på modern och/eller hennes släkt. Detta förhållande beskrevs redan 1916 av SCB och exemplifieras av flertalet fall i studien där modern av olika anledningar inte längre kunde ta hand om barnet.⁶³ Vanligen flyttade då barnet till moderns föräldrar eller syskon. I de fall en styvfar kom med i bilden kunde även han i vissa fall ta barnet till sig, dock vanligen endast under en begränsad period. Inget fall uppkom där den biologiske fadern tog över ansvar för barnets uppfostran.

Avsaknaden av fadern under uppväxten är en variabel att ta i beaktande, särskilt då faderns roll i hushållet i samtiden ansågs vara inte bara familjens försörjare utan även dess ekonomiska överhuvud. Dessutom saknade

61 Lindstedt Cronberg 1997, s. 186; Eckeryd 2017, s. 277.

62 SCB 1916, s. 42.

63 SCB 1916, s. 49.

utomäktenskapligt födda barn arvsrätt efter sin far, vilket kunde innebära en betydande förlust av inte bara ekonomiskt utan även socialt kapital. Avsaknaden av en far innebar att modern tvingades bära båda föräldrarnas roller samtidigt, vilket var grunden till påståenden om barnens "bristande uppfostran".⁶⁴ Med så skilda förutsättningar under barndomen, hur påverkades barnens liv?

Barnens levnadsbanor

Ett i tidigare forskning återkommande påstående är att de utomäktenskapligt födda barnen uppvisade en högre spädbarnsdödlighet, vilken belagts i stadsmiljöer.⁶⁵ Även i till exempel Storbritannien har liknande mönster belagts.⁶⁶ För landsbygden år 1881–1890 redovisar SCB en spädbarnsdödlighet på 9,8 procent för de inomäktenskapliga och 14,1 procent för de utomäktenskapliga barnen.⁶⁷ I tabell 3 nedan visas överlevnadsgraden vid ålderskontroller för både de utom- och inomäktenskapliga barnen i studien.

Tabell 3. Antal och andel levande vid ålderkontroll inklusive jämförelse mellan utom-/inomäktenskapliga individer

Födelsegrupp	1 år	15 år	30 år	45 år
Utomäktenskaplig (N=229)	189	150	128	101
<i>Andel levande</i>	82,5 %	65,5 %	56 %	44 %
Inomäktenskaplig (N=229)	194	165	154	144
<i>Andel levande</i>	85%	72%	67%	63%

Källa: Se tabell 1. Endast de individer som följts upp till dödsdatum eller sekretess inkluderas i redovisningen.

Det blir med en gång tydligt att den tidigare rapporterade betydande överdödligheten för utomäktenskapligt födda spädbarn inte är lika tydlig i resultaten från Öland. Av de inomäktenskapligt födda avled motsvarande 15 procent av gruppen och av de utomäktenskapligt födda 17,5 procent under det första levnadsåret. Resultatet ger en mycket svagare indikation än tidigare studier, som pekat på en betydande överdödlighet i spädbarnsåren hos de utomäktenskapligt födda barnen i städerna. Resultatet förvånar dock inte eftersom SCB redan 1914 noterade en stor variation i spädbarnsdödligheten över landet och att skillnaden i dödlighet var betydligt mindre för barnen

⁶⁴ SCB 1914, s. 3.

⁶⁵ Kajsa Ohrlander, *I barnens och nationens intresse*, Edsbruk 1992, s. 73; Isak Jundell, "Moderskydd", *Social tidskrift* 1908:2; Bengtsson 1996, s. 232–233; Håkansson 1999, s. 95; Bolin Hort 1998, s. 81.

⁶⁶ Rose 2016, s. 23.

⁶⁷ SCB 1914, s. 65.

på landsbygden än för dem i städerna.⁶⁸ Även Brändström, Edvinsson och Rogers har pekat på att överdödlighet inom den utomäktenskapliga gruppen var ett urbant fenomen.⁶⁹ Skillnaden gentemot den inomäktenskapligt födda gruppen kan också förklaras av en allmänt hög spädbarnsdödlighet jämfört med rikssiffrorna på 10,7 procent 1881–1885. I miljöer med en allmänt hög spädbarnsdödlighet har tidigare konstaterats att skillnader mellan inom- och utomäktenskapligt födda brukar utjämnas.⁷⁰

Inte heller barndomsåren uppvisar någon större skillnad i dödlighet mellan grupperna. Vid det 15:e levnadsåret hade ytterligare 13 procent av de inomäktenskapligt födda avlidit. Bland de utomäktenskapligt födda låg siffran på 17 procent, en skillnad som i antal individer innebar att 165 inomäktenskapligt födda och 150 utomäktenskapligt födda ännu levde vid det 15:e levnadsåret. Intressant nog fortsatte inte dödligheten vara lika hög för båda grupperna in i vuxenlivet. Vid det 30:e året hade visserligen de utomäktenskapligt födda en halverad dödlighet sedan förra intervallet på 9,5 procent i stället för 17. I samma intervall avled dock 5 procent av de inomäktenskapligt födda, vilket var mer än en halvering från 13. Vid den sista kontrollen på 45:e levnadsåret hade ännu 12 procent av de utomäktenskapligt födda avlidit medan dödligheten hos de inomäktenskapligt födda nu låg på 4 procent. Dessa successiva förändringar betyder att 63 procent av de inomäktenskapligt födda fortfarande var vid liv vid 45 års ålder medan samma siffra för de utomäktenskapligt födda var 44 procent. Det utgör en skillnad på 19 procentenheter. Av två grupper som båda startade på en population på 229 personer kan alltså ännu 144 av de inomäktenskapligt födda konstateras vara vid liv vid 45 års ålder medan 101 individer i den utomäktenskapliga gruppen fortfarande levde. Vad som initialt såg ut att vara två grupper med små skillnader i dödlighetsmönster visade sig ha skilda mönster i livets senare skeden, inte, som kanske väntat med tanke på tidigare forsknings observationer, i dess första två årtionden.

En hypotes för att förklara skillnaden i vuxenåren kan vara att de utomäktenskapligt födda dominerade i den obesuttna klassen och att det var denna klasskillnad som var till nackdel.⁷¹ Ett test av denna hypotes genom en exkludering av de besuttna ur den inomäktenskapliga gruppen ger emellertid samma mönster. Resultatet stödjer med andra ord inte att

68 SCB 1914, s. 65–66.

69 Brändström, Edvinsson & Rogers 2002, s. 39.

70 Se Anders Brändström, "På återbesök i Nedertorneå. Spädbarnsdödlighet, utomäktenskaplighet och sociala nätverk", i *Befolkningshistoriska perspektiv. Festskrift till Lars-Göran Tedebrand*, Anders Brändström (red.), Umeå 2004, s. 55; Eckeryd 2017, s. 160.

71 Se t.ex. Brändströms påstående om de sociala faktorernas inverkan på spädbarnsdödligheten ovan, Brändström 1984, s. 20.

social klass generellt sett skulle ha en inverkan på barnens dödlighet. En annan hypotes som framförts tidigare är att ensamstående mödrar gav sämre förutsättningar socialt, näringsmässigt och medicinskt.⁷² Skillnaden mellan grupperna i barndomsåren, när mödrarnas förutsättningar hade som mest inverkan, var dock generellt sett liten. Skillnaden uppkom, som visats, främst under vuxenåren. Varför avled då de utomäktenskapligt födda i högre utsträckning under vuxenåren? När grupperna tagit sig så långt som till 30 års ålder kan antas att den absoluta majoriteten försörjde sig själva, vilket gör tidigare förklaringar som föräldrarnas försörjningsförmåga eller situationen under barndomsåren tämligen verkningslösa. Resultatet är en indikation på sämre förutsättningar, men frågan är vad dessa saknade förutsättningar bestod i: ekonomiska, symboliska och/eller sociala kapital? Urvalet av 229 utomäktenskapligt födda individer är visserligen en liten grupp sett till hela landet, men eftersom det inte gjorts andra studier där utomäktenskapligt födda barn följts upp i medelåldern är det svårt att jämföra resultaten på ett mer övergripande plan. Vad som kan konstateras är att denna grupp utomäktenskapligt födda inte endast eller ens främst led en högre risk att dö under sina späd- och småbarnsår, utan i vuxenlivet. Resultatet ger en möjlig indikation på att utomäktenskaplighet i sig medförde konsekvenser för levnadsbanan långt bortom de år som förut studerats.

Beträffande flyttningsmönster framträdde inga större skillnader mellan grupperna. Av de inomäktenskapligt födda flyttade 63 procent någon gång utanför sin födelsesocken medan de utomäktenskapligt födda rörde sig till en grad på 68 procent, vilket låg inom felmarginalen. En exkludering av de besuttna ur den inomäktenskapligt födda gruppen visade också att de obesuttna inomäktenskapligt födda individerna flyttade i något högre grad, 70 procent. SCB antog redan 1916 att utomäktenskapligt födda utvandrade i högre grad, men fann inga stora skillnader mellan födelsegrupperna.⁷³ Även i emigrationen låg grupperna nära varandra. 31 procent av de inomäktenskapligt födda och 28 procent av de utomäktenskapligt födda utvandrade. En kontroll på kön visade att de inomäktenskapligt födda kvinnorna hade en något högre andel utvandrade än övriga grupper, men att denna skillnad låg endast strax över felmarginalen.

72 Se SCB 1914, s. 59; Brändström, Edvinsson & Rogers 2002, s. 33.

73 SCB 1916, s. 77.

Tabell 4. Andel emigrerade, jämförelse uppdelad på födelsegrupp och kön

Födelsegrupp fördelat på kön	Andel emigrerade
Utomäktenskapligt födda kvinnor (N=132)	35 (27 %)
Utomäktenskapligt födda män (N=147)	39 (27 %)
Inomäktenskapligt födda kvinnor (N=152)	53 (35 %)
Inomäktenskapligt födda män (N=136)	36 (26 %)

Källa: Se tabell 1. Samtliga individer exklusive försvunna.

SCB:s antagande att de utomäktenskapligt födda utvandrade i högre grad får ingen grund i resultatet ovan. En kontroll på åldersfördelning vid emigration antydde även att skillnaden mellan de inomäktenskapligt födda kvinnorna och övriga grupper handlade om förutsättningar snarare än helt skilda utvandringsmönster. I alla grupperna utvandrade majoriteten mellan 16 och 21 års ålder. De små skillnaderna var andelen, men denna skillnad var inte stor nog för att hävda ett särskilt mönster. Vad resultatet ovan därför visar är att vad gäller migration fanns ingen skillnad mellan grupperna. Den enda skillnaden var den betydligt högre andelen som utvandrade från Öland i båda grupperna jämfört med rikssnittet på 6,5 procent för år 1889 födda.⁷⁴ Det är intressant att här observera att den ökade andelen emigranter var aktuell för båda födelsegrupperna.

Resultaten rörande familjeliv under vuxenåldern visade initialt inte heller på skilda mönster mellan födelsegrupperna. Av de utomäktenskapligt födda individerna gifte sig 56 procent och av de inomäktenskapliga 61 procent. Den skillnad som konstaterats mellan män och kvinnor inom den utomäktenskapliga gruppen ovan återfanns inte inom den inomäktenskapliga.⁷⁵ Däremot gifte sig de utomäktenskapligt födda kvinnorna i liknande grad som den inomäktenskapliga gruppen medan de utomäktenskapligt födda männen stack ut med en lägre andel. Trots att det handlar om en mindre grupp individer är detta resultat intresseväckande. Giftermålsfrekvensen säger något om levnadsbanan i ett samhälle som i stort byggde på äktenskapet. Ett äktenskap hade social och ekonomisk betydelse för individerna i det och även, i viss grad, för deras respektive familjer. Att exempelvis färre utomäktenskapligt födda män gifte sig kan möjligen ha bakgrund i sociala och ekonomiska förutsättningar. Att gifta sig innebar vissa krav på försörjning. Det har tidigare konstaterats att det för kvinnor troligen bör ha varit en strävan att gifta sig på grund av det ekonomiska och sociala

⁷⁴ SCB 1916, s. 77.

⁷⁵ Av de utomäktenskapligt födda kvinnorna gifte sig 62 procent och av de utomäktenskapligt födda männen 50 procent, se tabell 2.

stödet ett äktenskap innebar.⁷⁶ För mannen innebar det en plikt att kunna försörja sig, sin hustru och eventuella barn. Bolin Hort har exempelvis visat en antydning om att pojkar födda utomäktenskapligt tog kvalificerade hantverkarjobb till en lägre grad än de jämbördigt inomäktenskapligt födda pojkarna. De utomäktenskapligt födda återfanns vanligen i arbeten som "lägre" hantverkare eller sjömän.⁷⁷ Om denna observation var en verklighet för männen i denna studie kan deras lägre giftermålsgrad ha haft att göra med deras förutsättningar, en viss avsaknad av ekonomiskt och/eller socialt kapital, som gjorde att giftermål var ett svårare mål att uppnå. Denna studie lämnar till framtida forskning att svara på frågan vilka karriärbanor utomäktenskapligt födda stod inför.

Resultaten vilka som fick egna barn var också liknande mellan födelsegrupperna. Av de utomäktenskapligt födda fick 52 procent egna barn och av de inomäktenskapligt födda 53 procent. Vid fördelning på kön framkom däremot skillnader. I den inomäktenskapliga gruppen låg kvinnor och män återigen inom felmarginalen från varandra, medan ett större intervall framträdde mellan utomäktenskapligt födda kvinnor och män. Av alla grupper var det vanligast för utomäktenskapligt födda kvinnor att få barn (61 procent). De utomäktenskapligt födda männen låg däremot 16 procentenheter under kvinnorna (45 procent).

Tabell 5. Andel med egna barn, fördelat på födelsegrupp och kön

Födelsegrupp fördelat på kön	Andel med barn
Utomäktenskapligt födda kvinnor (N=66)	61 % (40)
Utomäktenskapligt födda män (N=74)	45 % (33)
Inomäktenskapligt födda kvinnor (N=75)	55 % (47)
Inomäktenskapligt födda män (N=85)	49 % (37)

Källa: Se tabell 1. Gruppernas antal beräknade på levande från och med 21 års ålder som gick att följa upp inom Sverige.

Att skillnader uppkom inom den utomäktenskapliga gruppen när samma mönster inte återfanns inom de inomäktenskapliga är intressant. I både fallen med andel gifta och andel som fick egna barn visade sig resultaten potentiellt ha påverkats av klass. När de besuttna exkluderas ur den inomäktenskapliga gruppen sjönk andelen gifta och med egna barn bland männen. Detta förstärker att bakgrunden till de utomäktenskapligt födda männen lägre andelar bland gifta och med egna barn skulle kunna förklaras av ett lägre ekonomiskt och socialt kapital. Kvinnorna höll sig däremot uppe på

⁷⁶ Se t.ex. Jan Sundin, *För Gud, staten och folket. Brott och rättsskipning i Sverige 1600–1840*, Stockholm 1992, s. 317; Eckeryd 2017, s. 99.

⁷⁷ Bolin Hort 1998, s. 89.

samma nivåer, liknande de utomäktenskapligt födda, även om något färre gifte sig. Var resultaten ovan bara en fråga om klass eller en antydning om att kapitalen låg bakom olika mönster? Vidare undersökning av differensen mellan att kvinnorna i gemen fick fler barn än männen kokade ner till en studie av utomäktenskapliga födslar bland de egna barnen. Här framkom ett av denna studies tydligaste resultat. Det visade sig vara långt vanligare för de utomäktenskapligt födda kvinnorna att få egna utomäktenskapliga barn än det var för de inomäktenskapligt födda kvinnorna. 29 procent av de utomäktenskapliga kvinnorna fick egna utomäktenskapligt födda barn medan detsamma kunde konstateras för 12 procent av de inomäktenskapligt födda.

Tabell 6. Andel kvinnor som fick egna utomäktenskapligt födda barn, fördelat på födelsegrupp

Födelsegrupp	Andel som födde ett utomäktenskapligt barn
Utomäktenskapligt födda kvinnor (N=66)	19 (29 %)
Inomäktenskapligt födda kvinnor (N=75)	9 (12 %)

Källa: Se tabell 1. Gruppernas antal beräknade på kvinnor från och med 21 års ålder som gick att följa upp inom Sverige.

Även vid en exkludering av de besuttna inom den inomäktenskapliga gruppen visade det sig att de obesuttna där visserligen stod för majoriteten av de utomäktenskapligt födda barnen, men att andelen fortfarande var mindre än för de utomäktenskapligt födda. Av de 49 inomäktenskapligt födda kvinnorna från obesuttna klass fick sju utomäktenskapligt födda barn, vilket motsvarar en andel på 14 procent. Med andra ord syntes en betydande skillnad mellan födelsegrupperna. Utomäktenskapligt födda barn var inte bara vanligen knutna till den obesuttna klassen, för de utomäktenskapligt födda kvinnorna i studien var det långt vanligare att få egna utomäktenskapliga barn jämfört med sina inomäktenskapliga gelikar bland de obesuttna. Det var ett resultat som även SCB fick fram 1916.⁷⁸

Ovanpå detta verkar resultatet peka på att det fanns en högre risk för besuttna kvinnor födda inom den utomäktenskapliga gruppen att få egna utomäktenskapliga barn. Detta även om individerna var färre, vilket gör resultaten än mer tentativa. Två av de tio utomäktenskapligt födda kvinnorna från besuttna klass fick ett eget utomäktenskapligt barn. I jämförelse med den inomäktenskapliga gruppen på 36 kvinnor från den besuttna klassen skrevs två med ett utomäktenskapligt barn. Med reservation för studiens begränsade population kan det här lämnas som en hypotes att oavsett social

78 Utomäktenskapligt födda kvinnor hade en fördubblad risk att själva få utomäktenskapliga barn. SCB 1916, s. 70.

klass löpte kvinnorna inom den utomäktenskapligt födda gruppen en högre risk att få egna utomäktenskapliga barn.

Skillnaden i vilka grupper kvinnor som fick utomäktenskapliga barn är en av studiens starkaste indikatorer på att utomäktenskaplighet påverkade individernas liv så pass ingående att utomäktenskaplighet är att överväga som en egen indikator. Enligt stratifieringsteorin är indikatorer de faktorer som tillsammans ger en individ social klass. Anledningen till att betydligt fler av de obesuttna utomäktenskapligt födda kvinnorna fick egna utomäktenskapliga barn jämfört med de obesuttna inomäktenskapligt födda kvinnorna går troligen tillbaka till förklaringar om den sociala utsattheten och begränsningar i deras symboliska, ekonomiska och sociala kapital. En uppföljning av specifikt kvinnorna med egna utomäktenskapligt födda barn visade att dessa individer vanligen fick sina utomäktenskapliga barn under en tid i livet när de hade flyttat utanför sin födelseförsamling, vanligen till en stad, och bodde ensamma förlitande på sin egen försörjning. Detta var en situation som gjorde dem sårbara och äktenskap verkar ha varit starkt eftertraktat inom gruppen. Lindstedt Cronberg menar att äktenskap var en ogifts mor enda sätt att återupprätta sin heder.⁷⁹ Äktenskapet var med andra ord en stor del i hennes sociala kapital. Av de totalt 19 utomäktenskapligt födda kvinnorna som fick egna utomäktenskapligt födda barn gifte sig 13, vilket var en högre frekvens än för gruppen generellt. Resultatet var dock sämre än för de inomäktenskapligt födda kvinnorna med utomäktenskapliga barn, av vilka alla utom en gifte sig, vilket återigen pekar mot kapitalfaktorn.⁸⁰

De utomäktenskapligt födda barnens levnadsbanor

Under sina levnadsbanor utmärkte sig den utomäktenskapligt födda gruppen på flera sätt. Från dödlighet till familjebildning illustrerar resultaten ovan indikationer på att individernas levnadsbanor påverkades av att ha fötts utomäktenskapligt. Även i de fall där de utomäktenskapligt födda individerna jämförs med den grupp som låg dem närmast, de obesuttna inomäktenskapligt födda, bestod skillnaderna. Vad var det med att födas utomäktenskapligt som påverkade dessa barns levnadsbanor? Konsekvenserna har antagligen samband med deras sociala, symboliska samt ekonomiska kapital. Förutsättningar som avsaknaden av en far, och därmed även arvsrätt och underhållsbidrag under uppväxten i en tid då samhället vilade på patriarkala föreställningar om familj och börd, kan utgöra en

79 Lindstedt Cronberg 1997, s. 294.

80 Åtta av nio av kvinnorna gifte sig.

början till förklaring av barnens levnadsöden. Vilken familj en individ tillhörde avgjorde för deras position i samhället, i social klass, och familjens sociala klass avgjordes av faderns sociala ställning. Det var mannen som sammankopplades med familjens sociala och ekonomiska kapital. Så sent som 1922 antogs i rättslig rådgivning att modern ofta hade en ekonomiskt sämre ställning än barnets far.⁸¹ Trots detta hade majoriteten av utomäktenskapligt födda barn i landet vid det laget vuxit upp utan sin far i hemmet. De konsekvenser som redan samtiden såg i denna situation tog lång tid att leda till lagstiftning som gjorde det möjligt för barnet att kräva sin rätt till faderns arv, att både ekonomiskt eller socialt erkännas, även om denna far var muntligen känd. Bristen på en koppling till faderns ekonomiska och sociala kapital var något SCB kommenterade redan 1914 i fråga om de sämre förutsättningar och uppfostran som dessa barn fick.⁸² Det var en tung roll för modern att uppfylla både försörjning och uppfostran av ett barn i ett samhälle där de rollerna förväntades delas mellan två individer. Hur de ekonomiska, symboliska och sociala kapitalen i detta påverkades finns indicier på ovan. Individerna visade en ökad risk att dö i förtid, hade andra familjebildningsmönster och kvinnorna stod inför en högre risk att få egna utomäktenskapliga barn. Det har även tidigare visats att utomäktenskapligt födda pojkar potentiellt var mindre troliga att ta socialt ansett högre arbetaryken som kvalificerat hantverk, utan stannade i yrken med lägre social status.⁸³ Om detta var sant även för individer i denna studie kan det vara en möjlig förklaring till den högre dödligheten i vuxenåren och att färre utomäktenskapligt födda män gifte sig. Också sett till antagandet om en sämre moral hos de ogifta mödrarna i SCB:s rapport från 1914 kan det antas att det inte var positivt för barnets sociala ställning att vara känd som utomäktenskapligt född.

Flera livsöden i studien illustrerar hur brister i socialt och ekonomiskt kapital sannolikt påverkade levnadsbanan. Ett sådant exempel är Alexander, född till två hemmansägarbarn bundna i ett äktenskapslöfte som aldrig uppfylldes.⁸⁴ Dessutom avled modern under Alexanders spädbarnsår. Trots att fadern under sitt liv avancerade till allt större gårdar och vid sin död, när Alexander var 19 år, drev en av församlingens största samlade hemman kom hans ackumulerade status till synes aldrig Alexander till del. Medan de

81 Ebbe Gustaf Flensburg, *Advokaten. Juridisk rådgivare och formulärbok*, Stockholm 1922, s. 117.

82 SCB 1914, s. 3.

83 Se Bolin Hort 1998, s. 89.

84 Född 20/8 1878, Torslunda församling. Se t.ex. ArkivDigital, Torslunda församling (H) AIIa:2 (1911–1925), s. 283. Fadern var känd eftersom familjerna tvistade om barnuppfostringsbidraget.

inomäktenskapligt födda halvsystrarna ärvde efter sin far började Alexander sitt vuxna liv som dräng på gårdar i trakten. Denna yrkestitel avancerade han aldrig från. Visserligen gifte han sig och fick egna barn, men 72 år gammal var Alexander fortfarande skriven som jordbruksarbetare. Hur faderns erkännande möjligen kunde ha påverkat Alexanders levnadsbana visar en jämförelse med den jämngamla Lorens.⁸⁵ Precis som Alexander föddes Lorens inom en hemmansägarsläkt, men blev legitimerad av sin far inom sitt första levnadsår i och med föräldrarnas giftermål. Lorens bodde hemma hos sina föräldrar ända upp till 30 års ålder varefter han flyttade, gifte sig och startade ett eget jordbruk. Under sitt liv kom Lorens också att avancera yrkesmässigt. 60 år gammal var han skriven som inspektor.

Alexander och Lorens är bara två livsöden bland många, men de får här stå som typexempel på ett bland de utomäktenskapligt födda barnen återkommande mönster där en avgörande faktor verkar ha varit om individen fick ta del av båda sina föräldrars släkts ekonomiska och sociala kapital. För släkten, särskilt på faderns sida, som syns i exemplen ovan, kunde betyda mycket. Fanns det släkt som kunde ta barnet till sig och erbjuda om inte ekonomiska tillgångar så tak över huvudet och ett socialt sammanhang, ett socialt kapital, hade individen till synes bättre chanser. Vad många av de individer i undersökningen som fastnat i destruktiva spiraler hade gemensamt är just avsaknaden av ekonomiskt och socialt kapital. Vanligen hade de lämnats att försörja sig själva redan i unga år och i den studerade populationen var det exempelvis endast bland de utomäktenskapligt födda som anteckningar om dömda brott uppkom. Ett exempel är Johan som flyttades runt som fosterbarn mellan olika hushåll under sin barndom. Under sin ungdom började Johan arbeta som sjöman, men dömdes endast 17 år gammal till tre månades straffarbete för misshandel. Han avled samma år.⁸⁶

För de utomäktenskapligt födda kvinnorna kan konsekvenserna av ensamhet och svagt ekonomiskt och socialt kapital främst härledas till vem som fick egna utomäktenskapliga barn och hur livet därefter tog sin utformning. Av de 19 utomäktenskapligt födda kvinnor som fick egna utomäktenskapligt födda barn hade de flesta flyttat långt och omgavs inte av nära släkt. Ett exempel är Agnes, dotter till en ensamstående inhyses-piga. Fem år gammal flyttade Agnes till Stockholm med modern, men lämnades kort därefter ensam.⁸⁷ Vem som försörjde henne under barndomen framgår inte av källorna, men Agnes levde resten av sitt korta liv i staden.

85 Född 24/8 1876, Vickelby församling. Se t.ex. ArkivDigital, Vickelby församling (H) AI:7 (1871–1880), s. 138.

86 Född 19/3 1881, Södra Möckleby. Se t.ex. ArkivDigital, Kastlösa församling (H) AIIa:1 (1896–1903), s. 143.

87 Född 28/9 1880, Södra Möckleby församling. Se t.ex. ArkivDigital, Överståthållarämbetet,

Där fick hon också ett eget utomäktenskapligt barn i tidiga 20-årsåldern innan hon avled, 29 år gammal. Den jämnåriga Jennys historia började på liknande sätt som Agnes, men fick ett annat förlopp. Även Jennys mor var inhysespiga.⁸⁸ Likt sina gelikar inom hennes klass flyttade hon ut ensam och började arbeta tidigt. I 20-årsåldern flyttade Jenny till Stockholm där hon efter ett par år fick en utomäktenskapligt född son. Till skillnad från Agnes verkar Jenny ha haft kontakt med sin mor och styvfar eftersom hon flyttade hem till dem med sonen. Där bodde hon i ett par år tills hon gifte sig med en skeppare. Skillnaden mellan de två kvinnornas historier är typfall i ett återkommande mönster. De av individerna som hamnade i en nedåtgående spiral var typiskt sett de som hade svagast/minst socialt och ekonomiskt kapital. En metod för kvinnor att ta sig ur en negativ spiral verkar också ha varit att, likt Jenny, leta upp tillgång till dessa kapital, till exempel genom sina föräldrar eller ett äktenskap.

De utomäktenskapligt födda barnen var individer som vanligtvis endast hade sin mor, ibland en styvfar. I bästa fall legitimerades de av sin biologiske far, men detta visade sig vara fallet för endast en mindre andel av barnen. Majoriteten av gruppen föddes inom den obesuttna klassen där resurserna var små. Dessa förhållanden var inte unika för de utomäktenskapligt födda individerna på Öland utan har i tidigare forskning kunnat konstateras på flera platser i Sverige. Utöver dessa förutsättningar saknade utomäktenskapligt födda individer rätt till arv efter sin far och de möjligen sociala och symboliska förutsättningar fadern och hans släkt kunde ha bidragit med. Ovan har flera resultat redovisats över hur de utomäktenskapligt födda individernas levnadsbanor tenderade gå i en gemensam riktning, oberoende av klass och i flera fall kön, en effekt som antagligen kom av att flera olika faktorer tillsammans bidrog till att dessa barn sällan fick uppleva jämställda förutsättningar med sina inomäktenskapligt födda gelikar. Exempelvis hade de inte samma sociala kapital genom avsaknad av minst halva sin släkt genom en frånvarande far, de hade inte samma symboliska kapital som "äkta" barn och inte samma ekonomiska kapital genom att de vanligen växte upp i ensamstående hushåll och i regel kom från den obesuttna klassen. Även i jämförelse med de inomäktenskapligt födda inom den obesuttna klassen visade sig dock skillnader som dödlighetsgrad och familjebildningsmönster bestå. Intressant nog visade de inomäktenskapligt födda obesuttna fler likheter med de besuttna än med de utomäktenskapligt födda, vilket antyder att andra faktorer än klass spelade in. Resultatet visar

Skatteverket, Rotemännens arkiv, Rote 8 Roslagsroten (A, AB) Dia:485 (1878–1926), s. 15a.

88 Född 5/4 1876, Södra Möckleby församling. Se t.ex. ArkivDigital, Södra Möckleby församling (H) AI:5 (1871–1899), s. 28.

att födas utomäktenskapligt påverkade levnadsbanan till den grad att det är skäligt att betänka utomäktenskaplighet som en egen indikator jämsides med exempelvis social klass och kön. För att säkra slutsatserna nationellt behövs större populationer och att fler geografiska områden studeras, men vad gäller södra Öland är resultatet tydligt. SCB:s över 100 år gamla sammanfattning hade grund: det var en synnerligen ogynnsam företeelse att födas utomäktenskapligt.

Sammanfattning

Denna studie har undersökt hur levnadsbanorna för mellan år 1875 och 1882 utomäktenskapligt födda individer påverkades av att ha fötts utomäktenskapligt. Det har både i samtiden och i modern forskning antagits att dessa barns liv försämrades på grund av att de föddes utanför äktenskapet. Samtidigt har inga tidigare studier kunnat svara på hur individernas levnadsbanor påverkades i praktiken i vuxenåren. Frågan som behandlas i denna artikel är därför *hur det påverkade individens levnadsbana att födas "oäkta"*. Trots att hänsyn tagits till faktorer som kön och klass återkom konsekventa skillnader mellan utom- och inomäktenskapligt födda. De utomäktenskapligt födda visar sig till exempel ha lidit högre dödlighet under vuxenåren, ha andra familjebildningsmönster och de utomäktenskapligt födda kvinnorna fick oftare egna utomäktenskapliga barn än de inomäktenskapligt födda kvinnorna. Tidigare forskning har främst framhållit en ökad dödlighet för de utomäktenskapligt födda under spädbarns- och barndomsåren. I denna studie visade sig tolkningen av överdödlighet under barndomsåren inte stämma, utan den betydande överdödligheten uppkom främst under vuxenåren. Detta resultat ger två bidrag till forskningen. För det första kommer tidigare slutsatser om dödligheten till korta i ett longitudinellt perspektiv där överdödligheten visat sig gravare med åren. För det andra har dessa effekter i vuxenåren visat att utomäktenskaplighet bör utredas som en egen indikator för *hela* levnadsbanan.

De olikartade mönster som framkommit i resultatet uppkom främst mellan de två födelsegrupperna. Detta trots att deras enda gemensamma faktor var att de fötts "oäkta". Det har ovan argumenterats för att en förklaring till dessa konsekvenser för de utomäktenskapligt föddas liv sannolikt går tillbaka till deras systematiska avsaknad av socialt, symboliskt och ekonomiskt kapital. Majoriteten av dessa barn saknade sin biologiska far, vilket hade betydelse i ett samhälle där familjens sociala, symboliska och ekonomiska kapital var hårt kopplat till fadersfiguren. Dessa barn hade till exempel inget ekonomiskt kapital i form av arv att vänta från fadern eftersom de saknade denna rätt. Modern var i stället i 65 procent av fallen

den förälder som tog ansvaret för barnets uppväxt och försörjning, men eftersom hon vanligen kom från samhällets fattigare skikt och stod för försörjningen ensam är det tänkbart att denna försörjning mestadels var knaper. Betydelsen av både ekonomiskt och socialt kapital exemplifierades i studien genom utomäktenskapligt födda individer som fick ta del av moderns släkts kapital, som ett betydande arv i form av en fastighet eller stöd som vuxna genom tillfällig flytt tillbaka hem till modern. På andra sidan upptogs exempel på individer som tvingades flytta ut tidigt i livet och försörja sig själva, vanligen på annan ort än bostadsorten för modern och hennes släkt. I merparten av fallen uppvisade dessa individer kortare livslängd och egna utomäktenskapligt födda barn. I den allmänna, samtida debatten rådde en påtaglig oro för de saknade fäderna och de brister under uppväxten som de ensamma mödrarna till dessa barn kunde ge på grund av deras begränsade tillgångar. Slutsatsen är att oron, sett till individerna inom studiens omfång, troligen inte var obefogad.

Denna artikel är en första ansats till longitudinella undersökningar av utomäktenskaplighet i barnperspektivet för att utöka kunskapen om barns liv och förutsättningar. Fler och större studier bör genomföras om utomäktenskapligt föddas levnadsbanor utmärkte sig jämfört med inomäktenskapligt föddas. Framtida forskning kan med fördel genomföra liknande studier inom andra geografiska områden, under andra perioder och i större omfattning för att öka kunskaperna om 1800-talets samhällsliv och utvecklingen av barns rättigheter under de senaste 200 åren.

Summary

“A particularly unfortunate phenomenon”

A longitudinal study of the life courses of children
born out of wedlock in 1875–1882

This article studies the life courses of children born out of wedlock in 19th-century Sweden. Through a range of reforms and social developments from 1778 and onwards, the legal and economic rights of these children had continuously worsened to reach a point of crisis. This is the first Swedish study aimed at observing the effect on the lives of these individuals from a long-term perspective, operating with the question of *how being born out of wedlock affected the life course of an individual*. The study includes 279 children born out of wedlock and 295 children born in wedlock. They were all born in the period 1875–1882 in the southern part of the island of Öland in southeastern Sweden. The lives of these individuals are tracked through a range of indicators concerning demography, migration and family life.

The results are then analyzed through the lens of stratification theory and Bourdieu's social, symbolic and economic forms of capital.

Throughout their lives, the children born out of wedlock exhibit a different pattern in life. Not only were they mostly raised by a single mother and less likely to reach the age of 45, but the women were also more than twice as likely to have children of their own who were also born out of wedlock. With regard to patterns of everything from life expectancy to family building, these individuals led lives that were affected in similar ways, but often in contrast to individuals born in wedlock. A common pattern is also found among these individuals when factoring in sex and social class. What was it about being born out of wedlock that affected the life courses of these individuals? Possible explanations go back to the lack of social, symbolic and economic capital. This group did not have the same rights as their peers to economic support from their parents or inheritance from their father. The majority grew up with only their mother in the household, and very few were legitimized by their father. Examples of some life courses included in the study indicate just what a difference a family network and support could make.

Keywords: illegitimacy, children, born out of wedlock, 19th-century demography, digital history